

В. М. Дубас, суддя
Вищого антикорупційного суду

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

У статті проаналізовано чинне антикорупційне законодавство України та систему правових засобів протидії корупції. Аналіз правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням засвідчив, що в національному законодавстві є широкий спектр правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням (дисциплінарні засоби, адміністративно-правові засоби, цивільно-правові та кримінально-правові). Усі диференційовані засоби мають спільну підставу, соціальну зумовленість і мету, а тому в контексті протидії корупції в Україні має місце диференціація правового регулювання протидії корупції як єдине явище та спосіб організації нормативного поля.

Запропоновано класифікацію системи кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, яка є авторським баченням стосовно функціонального призначення конкретної кримінально-правової норми, яка може бути застосована чи застосовується до особи, винної у вчиненні корупційного кримінального правопорушення. Автором класифіковано кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням на такі: засоби-антецеденти (основні кримінально-правові засоби впливу, які породжують правові наслідки); засоби-консеквенти (кримінально-правові засоби, які виступають наслідками в зв'язку із застосуванням основних кримінально-правових засобів); засоби-рефлекси (кримінально-правові засоби, якими суд зобов'язаний відреагувати в зв'язку із настанням невідворотних правових підстав); засоби-заборони (кримінально-правові засоби, які заборонено застосувати судом в кримінальних провадженнях по корупційним кримінальним правопорушенням).

З'ясовано, що усі проаналізовані кримінально-правові засоби в сукупності мають важливе значення в контексті забезпечення як невідворотності кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, так і протидії їм. Але, загалом, з-поміж усіх кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням найбільш сувору роль у системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням відведена саме каральним кримінально-правовим засобам: покаранню та спеціальній конфіскації. Зроблено висновок, що в чинному кримінальному законодавстві покарання не виступає й не може виступати єдиним засобом реагування держави на корупційне кримінальне правопорушення, який застосовується на підставі кримінально-правових норм.

Ключові слова: корупційне кримінальне правопорушення, корупційний злочин, кримінально-правові засоби, протидія корупції, протидія корупційним кримінальним правопорушенням, звільнення від відбування покарання з випробуванням, неправомірна вигода, зловживання владою, зловживання службовим становищем, зловживання впливом, угода про визнання вини.

V. M. Dubas. Criminal legal instruments in the system legal instruments against corruption criminal offenses

The article analyzes the current anti-corruption legislation of Ukraine and the system of legal instruments of combating corruption. The analysis of the legal instruments of combating corruption criminal offenses proved that the national legislation has a wide range of legal instruments of combating corruption criminal offenses (disciplinary instruments, administrative legal instruments, civil law and criminal law). All differentiated instruments have a common basis, social conditioning and goal, and therefore in the context of combating corruption in Ukraine there is a differentiation of legal regulation of combating corruption as a single phenomenon and way of organizing the regulatory field.

The classification of the system of criminal instruments means of combating corruption criminal offenses is proposed, which is the author's vision regarding the functional purpose of a specific criminal law norm that can be applied or is being applied to a person guilty of committing a corruption criminal offense. The author classified the criminal-legal instruments of combating corruption criminal offenses into the following: antecedent instruments (the main criminal-legal means of influence that generate legal consequences); consequential instruments (criminal legal means that act as consequences in connection with the application of the main criminal legal means); reflex instruments (criminal-legal means with which the court is obliged to react in connection with the occurrence of unavoidable legal grounds); prohibitive instruments (criminal legal means that are prohibited to be applied by the court in criminal proceedings on corruption criminal offenses).

It was found that all the analyzed criminal legal instruments in aggregate have an important importance in the context of ensuring both the inevitability of criminal liability for corruption criminal offenses and countermeasures against them. But, in general, among all the criminal-legal instruments of combating corruption criminal offenses, the strictest role in the system of combating corruption criminal offenses is assigned to punitive criminal-legal instruments: punishment and special confiscation. It was concluded that in the current criminal legislation, punishment is not and cannot be the only instruments of the state's response to the corruption criminal offense, which is applied on the basis of criminal law norms.

Key words: corruption criminal offense, corruption crime, criminal legal instruments, criminal legal instruments, anti-corruption, combating corruption criminal offenses, release from serving a probation sentence, illegal benefit, misfeasance, abuse of power, abuse of official position, plea agreement.

Постановка проблеми. У чинному антикорупційному законодавстві України кримінально-правові засоби відіграють основну превентивну роль у системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням. З огляду на відсутність законодавчого регулювання та практичної реалізації кримінологічного моніторингу програм соціально-економічних перетворень (експертизи проектів законодавчих та нормативно-правових актів), майже повну відсутність профілактичної діяльності, як з боку органів кримінальної юстиції, так і громадськості, неспроможність системи виконання покарань перевиховувати винних, каральні кримінально-правові засоби, є найбільш ефективними у системі протидії злочинності в цілому та корупційним кримінальним правопорушенням зокрема. Попри це, не менш важливими та ефективними засобами кримінально-правового впливу є заохочувальні кримінально-правові засоби боротьби з корупційним кримінальним правопорушенням в якості превентивного інструментарію регулювання суспільних відносин.

На даному етапі державотворення без корупції суспільно небезпечні наслідки корупційних кримінальних правопорушень потребують не тільки застосування правових та інших заходів впливу, а й проведення науково-теоретичного дослідження питання ефективності використання кримінально-правових засобів в системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремим аспектам кримінально-правових засобів запобігання корупційним кримінальним правопорушенням присвячена значна кількість наукових робіт. Це викликано тим, що корупція є багатоаспектним явищем, яке зумовлює можливість різнопланових наукових досліджень в даній сфері. Так, відомими у цьому контексті є наукові дослідження таких учених, як П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, А.В. Боровик, О.С. Бондаренко, О.Ю. Бусол, О.П. Горох, О.О. Дудоров, З.А. Загинеї-Заболотенко, К.П. Задоя, О.О. Книженко, О.М. Костенко, О.О. Кравчук, О.К. Марін, В.В. Михайленко, Д.Г. Михайленко, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, А.В. Савченко, В.М. Трепак, В.І. Тютюгін, В.І., Шведова, М.І. Хавронюк та інших науковців.

Вищезазначені та інші вчені, безумовно, здійснили вагомий внесок у розвиток теоретичних аспектів щодо окремих питань протидії корупційним кримінальним правопорушенням, зокрема, частково, й проблематики ролі кримінально-правових засобів у протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Разом із тим, аналіз наукових публікацій засвідчив, що тематику кримінально-правових засобів учені почали досліджувати як частину інституту кримінальної відповідальності. Однак дослідженню проблематики місця та ролі кримінально-правових заходів у протидії саме корупційним кримінальним правопорушенням в Україні приділяється недостатньо уваги.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні системи кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, для досягнення якої визначено завдання: здійснити аналіз стану дослідження питання протидії корупційним кримінальним правопорушенням кримінально-правовими засобами в Україні, а також визначити місце та роль кримінально-правових засобів в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні.

Результати дослідження. В Україні є чинними такі законодавчі акти, які утворюють антикорупційне законодавство України: 1) Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [1]; 2) Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [2]; 3) Постанова КМУ «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» від 18 березня 2015 р. № 118 [3]; 4) Закон України від 2 жовтня 2019 року № 140-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» [4]; 5) Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII [5]; 6) Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [6]; 7) Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 року [7]; 8) Кодекс України про адміністративні правопорушення [8]; 9) Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затверджена Законом України від 20.06.2022 «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [9]; 10) Державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії, Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220 [10].

Оскільки примітка ст. 45 КК України диференціює статті Особливої частини КК України на корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією задля наукового аналізу вважаємо за необхідне об'єднати їх в одну юридичну категорію «корупційні кримінальні правопорушення (далі – ккп)». Ба більше, у ст. 33-¹ КПК України визначено, що ВАКС підсудні кримінальні провадження стосовно кримінальних правопорушень, передбачених в примітці ст. 45 КК України, ст. ст. 206-², 209, 211, 366-², 366-³ КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п.п. 1-3 ч. 5 ст. 216 КПК України. Це означає, що існує процесуальна підстава уніфікувати «корупційні кримінальні правопорушення» та «кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією» в одну наукову категорію «корупційні кримінальні правопорушення».

Як слушно зазначає О.Ю. Водяніков Конституція України, як і більшість конституцій світу не містить спеціальних положень щодо боротьби з корупцією. Такий підхід випливає з природного прагнення конституціодавця забезпечити стабільність і сталість конституційних компромісів, адже конституційні цінності

і інститути мають проспективно визначати систему урядування і розвиток держави. З такої точки зору було б нелогічно, якби соціальна патологія корупції отримала визнання на конституційному рівні у будь-якій формі. Але не можна вважати, що конституція є нейтральною по відношенню до такої патології. Принципи демократичної, соціальної, правової держави, проголошені ст. 1 Конституції України, містять важливий антикорупційний елемент, який може вважатися конституційним принципом... Сама ідея конституції як інструменту обмеження владного свавілля ґрунтується на тих міркуваннях, які становлять філософську основу антикорупційного принципу конституції [11, с. 9]. Відтак можна стверджувати, що Конституція України не містить антикорупційних аспектів. Але все ж таки правові засоби боротьби з ккп описані в інших нормативно-правових актах.

З огляду на наведене, доводиться констатувати, що проблематика корупції перебуває у фокусі уваги та застосування різних галузей права, які мають різні «правові інструменти», призначені для регулювання суспільних процесів проти корупції і, які використовуються для досягнення визначених певною галуззю цілей. Дані «правові інструменти» за своєю суттю являться різними правовими прийомами, спеціальними діями, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; правовими способами; правовими механізмами, що дозволяє їх об'єднати одним юридичним поняттям «правові засоби». Відтак поняття «правові засоби» і «правові інструменти» є фактично синонімами, з чим погоджується й О. Ганзенко та Л. Удовика [12]. Також в даному контексті цікавою видається думка О.В. Онуфрієнко, який зазначає, що «у найзагальнішому сенсі правові засоби – це система субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин, що поступово набувають характеру інструментальної гри, досягають приватних та публічних цілей» [13, с. 3]. Як стверджують Л. Удовика та О. Ганзенко, категорія «правові засоби» залишається малодослідженою в сучасній теорії держави та права, що актуалізує дану тематику на шляху інтеграції України в ЄС та набуття в перспективі повноправного членства в ньому [12], з чим погоджуємось.

Вирішуючи питання обсягу кримінально-правових засобів звертає на себе увагу думка А.М. Яценко, який наголошує, що завдання чинного КК України, сформульовані у ч. 1 ст. 1, можуть бути досягнуті не лише шляхом застосування покарання до осіб, які порушили кримінально-правові заборони, але й завдяки практиці застосування інших заходів кримінально-правового характеру [14]. Важливим є питання і щодо змістовного і функціонального призначення засобів кримінального права, відтак, варто погодитись з Ю. О. Лісциною, що засоби кримінального права – це складна багаторівнева система, яка має на меті забезпечення оптимального регулювання суспільних відносин, їх максимально ефективний захист, запобігання злочинам і виховання у громадян поваги до норм кримінального закону, прав і законних інтересів особистості, суспільства та держави [15, с. 228]. У свою чергу К.А. Новікова, визначаючи засоби кримінального права як правові засоби, вважає, що це передбачені кримінальним законом, які полягають у примусовому впливі на правовий статус особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, і застосовуються з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь), що на нашу думку, видається слушним [16, с. 190]. Але поруч з цим вважаємо, що авторка даного визначення не окреслила функцію засобів кримінального права, яка виникає в зв'язку з реалізацією усіх завдань, визначених в ч. 1 ст. 1 КК України.

На підставі вищеописаного, можна зробити висновок, що в національному законодавстві передбачено різні види юридичної відповідальності, що включають в себе різні правові засоби протидії ккп і правопорушенням, пов'язаним з корупцією. Різновиди відповідальності мають спільну підставу, соціальну зумовленість і мету, а тому в контексті протидії корупції в Україні має місце диференціація правового регулювання протидії корупції як єдине явище та спосіб організації нормативного поля. Як слушно зазначив Михайленко Д.Г. – результатом такої диференціації є виникнення правових режимів протидії корупції, які мають особливості залежно від її сфери [17].

Чинний Закон про кримінальну відповідальність виконує *inter alia* (серед іншого) важливі завдання, як от – запобігання кримінальним правопорушенням, як формі найнебезпечнішої людської поведінки, а також встановлює каральні засоби впливу на кримінальних правопорушників, у спосіб встановлення і призначення покарання та інших заходів кримінально-правового характеру. У ч. 2 ст. 1 КК України визначено, що для здійснення своїх завдань КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Відтак з аналізу даної частини ст. 1 КК України видно, що законодавець передбачає реалізацію завдань КК України за допомогою двох основних форм: встановлення підстави кримінальної відповідальності (вчинення особою кримінального правопорушення) та покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Такий підхід, на думку О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, є ознакою «одноколіїності» заходів кримінально-правового впливу, що потребує перегляду в бік тих країн, які поступово відходять від постулатів неокласичної школи кримінального права і виходячи з мети ресоціалізації винного як основної мети кримінального закону, у своїй кримінально-правовій політиці дотримуються дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу [18, с. 288–289].

Системний аналіз положень Загальної та Особливої частини КК України дозволяє говорити про наявність різних кримінально-правових засобів, спрямованих на протидію ккп та правопорушенням, пов'язаним

з корупцією. Дані засоби можна поділити за різними критеріями в залежності від їх функціонального призначення. Зауважимо, що дана система стосується виключно фізичних осіб, оскільки суб'єктом ккп може бути лише фізичні особи, вказані в ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Хочеться відзначити, що запропонована система кримінально-правових засобів протидії ккп є авторським баченням автора наукового дослідження стосовно функціонального призначення конкретної кримінально-правової норми, яка може бути застосована чи застосовується до особи, винної у вчиненні ккп. Також специфічність даної системи полягає саме в об'єкті аналізу – ккп, які характеризуються застосуванням до них спеціального правового режиму – наявністю норм КК України, дія яких поширюється з особливостями саме до ккп. Оригінальність такої системи зумовлена тим, що вона дозволяє наочно зобразити систему кримінально-правових норм-засобів протидії виключно ккп, які містяться в різних розділах Загальної і Особливої частин КК України і перебувають у юридичному взаємозв'язку.

1. ЗАСОБИ-АНТЕЦЕДЕНТИ¹ (основні кримінально-правові засоби впливу, які породжують правові наслідки)

ПОКАРАННЯ є каральний засіб, оскільки «кара» як одна із складових мети покарання логічно витікає із дефініції, даної в ч. 2 ст. 50 КК України. Крім того, кара є відплатою винному за вчинене ним кримінальне правопорушення, хоча, ми схильні вважати, що це поняття є філософсько-правовим за своєю суттю. Разом з тим, ми не ототожнюємо поняття «кара», «караність» і «покарання». Вважаємо, караність як основна характеристика змісту і мети покарання зумовлена його соціальним і правовим призначенням. Також така наукова концепція відображена в наукових дослідженнях українських вчених різних історичних періодів.

Чинний КК України передбачає 12 видів покарань, які класифікуються за різними критеріями: основні; додаткові; такі, що можуть бути призначені як основні так і додаткові. Аналіз санкцій ккп дозволив зробити висновок про те, що за вчинення ккп передбачено можливість призначення не усіх 12 покарань, а лише 8, а саме: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі, конфіскація майна, позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю.

Системний аналіз санкцій ст.ст. Особливої частини КК України, зазначених в переліку ккп дозволяє стверджувати про величезну альтернативність покарань, які встановлені у санкціях без дотримання принципу логічності, а точніше «правової обґрунтованості» чи «правової передбачуваності».

КАРАЛЬНО-СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ: Звільнення від відбування покарання на підставі угоди про визнання вини у вчиненні ккп (ч. 2 ст. 75 КК України).

В науці кримінального права інститут звільнення від відбування покарання прийнято вважати заохочувальним кримінально-правовим засобом, що в більшій мірі, пов'язано з тим, що можливістю його застосування обвинувачену особу «заохочують» до різних форм сприяння органу досудового розслідування та суду: дійове каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, відшкодування завданої шкоди, примирення з потерпілим, належна процесуальна поведінка та сприяння судовому розгляду.

В ч. 1 ст. 75 КК України передбачено, що суд в окремих випадках може застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням. Але в даній частині статті встановлено сувору заборону на застосування такого звільнення щодо осіб, які вчинили ккп. Як вказує Боровик А.В. у науці кримінального права вже накопичено значний досвід застосування норм, що передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності, втім суттєві зміни до антикорупційного законодавства внесли чимало нововведень у норми КК України. Зазначені зміни пов'язані із тим, що починаючи із жовтня 2014 р. прийнято ряд надзвичайно важливих законів, що можна вважати найбільшою законодавчою реформою у сфері протидії корупції за часи існування нової незалежної української держави [19, с. 28].

Однак у ч. 2 ст. 75 КК України «суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше 5 р., а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням» немає жодної вказівки, наприклад «крім у справах по ккп», що, на нашу думку, дозволяє застосовувати звільнення від відбування покарання у випадку затвердження угоди про визнання винуватості у справах по ккп.

Привертає увагу той факт, що в ч. 2 ст. 76 КК України законодавець говорить про угоду про визнання вини, що за своєю суттю є визнанням обвинуваченим своєї вини в інкримінованому діянні, і згода на визначене прокурором покарання. Дана угода затверджується судом, яка за своєю правовою суттю є обвинувальним вироком, в якому обов'язково визначається покарання (в ккп – позбавлення волі на певний строк) з можливістю звільнення від реального його відбування. Отже, застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання вини у провадженні по ккп

¹ За допомогою цього латинського терміну автор дослідження зображає основну функцію цих норм в системі кримінально-правових засобів. Наприклад, покарання, є основною формою кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення. Покарання=Антецедент (лат. *antecedens*, «той, що передус») – це активна частина логічної імплікації, яка має наслідок. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82>

є заохочувальним з огляду на можливість обвинуваченого/засудженого, за наявності правових підстав, бути звільненим від реального відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Додатково зауважимо, що норму про звільнення від відбування покарання відносимо до заохочувальних з низки підстав. Перш за все, тому, що звільнення від відбування реального покарання не означає виправдання особи чи визнання її невинуватою, а визначені в КК України підстави для звільнення від відбування покарання не є реабілітуючими. Також, звільнення від відбування покарання у випадку затвердження угоди про визнання винуватості є спеціальною правовою процедурою у справах по ккп, яке є правом, а не обов'язком суду.

Цікавими в даному контексті є міркування Гороха О.П., що у разі затвердження угоди суд не повинен давати власної оцінки можливості виправлення засудженого без відбування покарання, з урахуванням тяжкості кримінального правопорушення, особи винного та інших обставин справи. Це питання зазвичай визначають сторони провадження (нерідко на підставі взаємовигідних умов угоди) [20]. З даним висновком не можемо погодитись, адже виправлення засудженого є однією із складових мети покарання, яке призначається судом. Тому саме на суд, в першу чергу, покладений обов'язок з'ясування відповіді на питання: «чи може бути досягнута мета покарання у випадку звільнення особи від відбування реального покарання?»

Вважаємо, що правова процедура суду з перевірки обставин, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості і змісту угоди, передбачає суворий моніторинг з боку колеги суддів на предмет дотримання і виконання обвинуваченим усіх обов'язків на етапі, який передує укладенню угоди між прокурором і обвинуваченим. В даному контексті хочемо додати, що в практиці ВАКС були випадки відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості, що свідчить про факт суворої перевірки на предмет дотримання і прокурором, і обвинуваченим спеціальної процедури – укладення угоди між прокурором і обвинуваченим про визнання винуватості у провадженні по ккп [21].

Ми ж віднесли інститут звільнення від відбування покарання на підставі угоди про визнання вини у вчиненні ккп (ч. 2 ст. 75 КК України) до карально-спеціалізованого заходу оскільки, на підставі угоди про визнання вини особу визнають винною у вчиненні ккп і призначають покарання, що має на меті кару, виправлення та превенцію. Разом з тим, даний вид звільнення є спеціалізований, оскільки застосовується до певної категорії кримінальних правопорушень – корупційних, і в особливому порядку кримінального провадження – на підставі угоди, що наділяє його специфічними правовими ознаками.

ЗАСОБИ-КОНСЕКВЕНТИ² (кримінально-правові засоби, які виступають наслідками в зв'язку із застосуванням основних кримінально-правових засобів): 1) обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 76 КК України); 2) Судимість (ст. 88 КК України).

Дані кримінально-правові засоби не мають якихось специфічних особливостей застосування щодо особи, яка визнана винною/відбула покарання за вчинення ккп. У ч. 1 ст. 76 КК України законодавцем вжито словосполучення «суд покладає». Відтак хочемо погодитись з О.О. Книженко, що ця норма є імперативною і перелічені обов'язки мають покладатися завжди, коли особу звільняють від відбування покарання з випробуванням [22, с. 75].

У системі кримінально-правових засобів протидії ккп вищевказані засоби виконують додаткову роль, спрямовану на невідворотність покарання.

ЗАСОБИ-РЕФЛЕКСИ (кримінально-правові засоби, якими суд зобов'язаний відреагувати в зв'язку із настанням невідворотних правових підстав): 1) звільнення від кримінальної відповідальності в зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); 2) призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК України); 3) звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строку давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України); 4) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України); 5) звільнення від відбування покарання за хворобою (ст. 84 КК України).

Відтак засоби-рефлекси за своєю правовою суттю не спрямовані на протидію корупційним кримінальним правопорушенням. Так, ст. 49 КК України передбачає обов'язок суду звільнити особу від кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальне правопорушення, що тягне за собою правовий наслідок – уникнення відповідальності. Такий самий обов'язок суду стосується і різновидів звільнення від відбування покарання, передбачених ст. ст. 80, 83, 84 КК України. Хоча КК України не визначає, що за вчинення ккп давність не застосовується, як це визначено у ч. 5 ст. 49 КК України та ч. 6 ст. 80 КК України щодо катування, окремих злочинів проти миру та безпеки людства.

ЗАСОБИ-ЗАБОРОНИ (кримінально-правові засоби, які заборонено застосувати судом в кримінальних провадженнях по ккп): 1) заборона звільнення від кримінальної відповідальності за ст. ст. 45, 46, 47,

² За допомогою цього латинського терміну автор дослідження зображає факультативність функцій цих норм в системі кримінально-правових засобів. Наприклад, судимість виступає лише як кримінально-правовий наслідок в результаті вчинення особою корупційного кримінального правопорушення. Консеквент (лат. *consequens*, наслідок, результат) – мовою старих філософів, особливо в логіків Кантівської школи, в їх ученні про судження, висновки і докази консеквент означає в його стосунку до присудка наслідок в стосунку до причини. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D0%BA%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%82>

48 КК України; 2) заборона звільнення від покарання та його відбування (ст. 74 КК України); 3) заборона звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК України); 3) заборона застосування призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України); 4) особливі вимоги до відбуття строку покарання як умови для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (п. 2 ч. 3 ст. 81 КК України); 5) особливі вимоги до відбуття строку покарання як умови для заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким (п. 2 ч. 4 ст. 82 КК України); 6) не підлягають звільненню за амністією (ч. 4 ст. 86 КК України); 7) особливі вимоги до відбуття строку покарання як умови для звільнення від відбування покарання у порядку помилування (ч. 3 ст. 87 КК України).

Зазначені кримінально-правові засоби, які за своєю правовою суттю є імперативними заборонами для суду до застосування, у випадку вчинення особою ккп, мають значне превентивне значення в системі кримінально-правових засобів протидії ккп. Нормативне закріплення вказаних норм-заборон унеможливило використання судами суб'єктивних підходів при прийнятті рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ккп. Їх роль спрямована на досягнення невідворотності настання реального покарання, адже до їх нормативного закріплення в КК України, саме ці механізми використовувалися судами при розгляді справ по ккп.

На підставі вищезазначеного вважаємо, що усі проаналізовані кримінально-правові засоби в сукупності мають важливе значення в контексті забезпечення як невідворотності кримінальної відповідальності за ккп, так і протидії ккп [23, с. 284–285]. Але загалом з-поміж усіх заходів державного примусу покарання є найбільш суворим, і полягає, як раніше писав М. Й. Коржанський, у позбавленні засудженого певних благ – волі, майна та примушування його до деяких дій чи втрат, у чому й полягає кара за вчинений злочин [24, с. 112].

Схожу думку висловлює й О.О. Книженко, вказавши, що вибір форм і методів реакції з боку держави на вчинене кримінальне правопорушення, застосування заходів кримінально-правового впливу багато в чому зумовлюється тими потенційними можливостями, які закладено у відповідній санкції законодавцем. Тому важливо визначити в законі не лише вичерпний перелік кримінальних правопорушень, а й встановити чітко окреслені, взаємоузгоджені, співрозмірні з тяжкістю кримінального правопорушення санкції. Вони мусять бути такими, щоб суддя мав змогу індивідуалізувати кримінальну відповідальність особи з урахуванням не лише тяжкості кримінального правопорушення, а й особи винного. Саме з того, яку санкцію встановлено у кримінальному законодавстві, визначається вибір засобів кримінально-правового впливу на особу, котра вчинила суспільно небезпечне протиправне діяння [25, с. 9–10].

Покарання як найсуворіший засіб кримінально-правовий засіб протидії ккп має бути необхідним і достатнім для досягнення тих цілей, заради чого його визначають в санкції чи застосовують. А це дозволяє стверджувати, що санкції (і види покарань в ній) статті спрямована в майбутнє і має в собі значний прогностичний потенціал. Доречною є думка О.О. Книженко, про те, що зміст покарання та визначення його мети залежать від того, в рамках якої суспільно-економічної формації воно існує, які соціальні, політичні, культурні, моральні погляди (тобто яка ідеологія) панують у суспільстві. Кримінальний закон і покарання мусять відповідати устрою суспільства, стану економіки й побудованим на цій базі етичним і правовим поглядам, що характеризують суспільні відносини [21, с. 179–180].

Як слушно зазначає І.І. Митрофанов під час призначення покарання особі, визнаній винною у вчиненні кримінального правопорушення, суд повинен забезпечити законність та обґрунтованість покарання. Необхідно, щоб це покарання було суто індивідуальним і справедливим, щоб воно максимально сприяло досягненню визначеної у законі про кримінальну відповідальність мету покарання [26, с. 102].

Висновки і перспективи. Аналіз правових засобів протидії ккп дозволяє зробити такі висновки: 1) в законодавстві України існує значна кількість юридичних засобів протидії корупції і ккп, присутність яких у сукупності дозволяють стверджувати про наявність механізму протидії корупційним правопорушенням; 2) найбільш сувору роль у системі протидії ккп відведена саме каральним кримінально-правовим засобам. Разом з тим, в чинному кримінальному законодавстві покарання не виступає й не може виступати єдиним засобом реагування держави на ккп; 3) встановлюючи в санкції кримінально-правової норми види покарання і його строки, законодавець має забезпечити надійну охорону суспільних інтересів держави від корупційних проявів, а також інтересів особи, на яку ці покарання будуть спрямовані. Також важливо щоб законодавець, установлюючи в санкції статті за ккп види покарань і їх розміри/строки, давав можливість судді вибрати найбільш ефективний вид покарання, як заходу кримінально-правового впливу, з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження, але у такий спосіб, щоб унеможливити суб'єктивізм; 4) питання кримінального покарання за ккп обґрунтовано видається одним з найскладніших в теоретичних і прикладних галузях знань про злочинність та протидію їй. Водночас, воно було й залишається правовим засобом регулювання поведінки людини. Тому оптимальні моделі кримінального покарання вимагають, серед іншого, належної нормативної регламентації визначення й обчислення його строків і розмірів на нормативному й прикладному рівнях з урахуванням питань юридичної визначеності в питаннях «ефективності покарання» і «міри покарання». Дане стосується й ккп; 5) з урахуванням сучасних реалій державотворення, євроінтеграційних процесів України та напрямів політики в сфері боротьби з корупційною злочинністю, є потреба в перегляді видів та строків покарань, які встановлені в санкціях ккп.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
3. Постанова КМУ «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» від 18 березня 2015 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2015-%D0%BF#Text>
4. Закон України від 2 жовтня 2019 року № 140-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#Text>
5. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>
6. Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text>
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
9. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки, затверджена Законом України від 20.06.2022 «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
10. Державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennia-derzhavnoi-antukoruptsiinoi-prohramy-na-20232025-t40323>
11. Водянніков О.Ю. Антикорупційний принцип Конституції. *Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду*: матеріали круглого столу (м. Київ, 10 вересня 2020 р.), Київ, 2020. С. 7–15.
12. Удовика Л., Ганзенко О. Правові засоби правотворчості в контексті інтеграції України в ЄС. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/42.pdf>
13. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2004. 196 с.
14. Ященко А.М. Заходи кримінально-правового-характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 775–783.
15. Лісіцина Ю.О. Кримінально-правові засоби у системі протидії підрозділами Національної поліції незаконним діям щодо анатомічних матеріалів людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 227–229.
16. Новікова К.А. Місце обмежувальних засобів у системі засобів кримінального права. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 189–194.
17. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.
18. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник. К. : Ваіте, 2014. 944 с.
19. Боровик А.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 253 с.
20. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 697 с.
21. Ухвала ВАКС від 08.07.2021 у справі № 991/1453/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98179611>
22. Книженко О.О. Обмежувальні заходи щодо звільненого від відбування покарання з випробуванням. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 73–80.
23. Дубас В.М. Правові підстави притягнення до кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення. *Антикорупційні органи: проблеми становлення, розвитку та взаємодії* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 квітня 2021 р.). Одеса : Фенікс, 2021. С. 284–288.
24. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна / за ред. М. Й. Коржанського. К. : Атіка, 2001. 432 с.
25. Книженко О.О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: монографія. Х. : Акта. 2013. 384 с.
26. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби забезпечення законності та обґрунтованості покарання. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 102–108.